
Bevezetés

A cél

A célkitűzést, amely vezérli e vizsgálódás elvégzését, három kérdés formájában lehet megfogalmazni. *Egyfelől*, mi az a keret vagy melyek azok a keretek, amelyekkel a kommunikációs jelenségekhez közeledni lehet? Az a tény azonban, hogy a 'kommunikáció', 'kommunikációs', 'kommunikatív' címkéket mennyire különféle jelenségcsoportokra szokás alkalmazni, kétségessé teszi, hogy vajon a kérdésfeltevés nem túl gyanútlan-e, és/vagy megválaszolása egyáltalában értelmes – vagyis elvégezhető – feladat-e? Ugyanakkor a kommunikációkutatáson belül vannak olyan elméletek, amelyeket a kommunikációelméleti kézikönyvek egyöntetűen elméleteknek tekintenek, és amelyek kijelölnek ilyesféle kereteket. (Vö. pl. Griffin, 2001; Infante et al., 1990; Jablin et al., 1987.) Azonban annak alapján, hogy jól ismert: konceptuálisan mennyire nem rendezettek azok a különböző diszciplináris fogalmi gyökerekkel rendelkező elméletek, amelyek e jelenségcsoportok leírására vállalkoznak, ez a fajta reflexió mégsem feltétlenül haszontalan.¹

A második kérdés a kommunikációkutatás egy lehetséges helyzetértékelésével kapcsolatban merül fel. Be lehet

¹ Az általános elméleti keretre vonatkozó kérdés felvetése – ahogyan a disszertáció egyik opponense, Síklaki István megjegyzi – nem szokatlan. Azonban az ez iránti igény nem csupán szokás kérdése (ti. „ilyeneket szoktak csinálni”), inkább annak a belátása vagy – így jobb lesz: – annak a feltételezése, hogy ilyen keretek nélkül nem sokra megyünk.

mutatni – egy sajátos perspektívából – a kommunikációkutatás jelen helyzetét úgy, hogy választás elé került.

A klasszikus reprezentációs gondolatmenettel szemben a kommunikációs paradigma kiindulópontja a *jelhasználat*, ahol a használat alapvető kerete a tudás átadása, illetve a viselkedés irányítása. Jeleink mindenképpen másokra irányulnak, és létezésükben másokat is feltételeznek. Sokáig úgy gondoltunk, hogy ez a közlési gondolatmenet és a jelekre vonatkozó reprezentációs gondolatmenet elidegeníthetetlenül feltételezi egymást, mintegy kéz a kézben haladnak. Mára azonban számos megfontolásból kiderült, hogy a kommunikációs és a reprezentációs gondolkodásmódok egymással szembe is állíthatók. (Pléh, 1999, 231)

A kommunikációkutatás a kommunikációs jelenségeket vizsgálva elsősorban a kommunikátum funkciójára és a kommunikáló ágens tekintetében betöltött szerepére irányul. A jelhasználat során alkalmazott jelrendszerek, például a nyelv, más, nem kommunikatív funkciókat is betölthetnek: a kommunikáción kívül képessé tesznek gondolatalkotásra, reprezentációra is. A nyelvnek e két aspektusát mint egymást kiegészítő funkciót szokás elgondolni, vagyis a nyelvi jelenséget e két aspektus együttes alkalmazásával magyarázzák. A reprezentációs funkciókat vizsgáló területek egy önmagába zárt individuumképből indulnak ki, és nem vesznek tudomást a (nyelvileg kódolt) reprezentáció kialakításának személyközi aspektusairól, a közös tudás építéséről, a kommunikációs közösség létrejöttéről – nyitva hagyva azt a kérdést, hogy milyen módon válik lehetségessé, hogy az egyedi reprezentációk összehangolódjanak, vagyis hogy egy szimbolikus közösség közös tudásokkal rendelkezzen. Ugyanakkor, amint az idézet mondja, a két megközelítés konfliktusba is keveredhet.²

² Ez a konfliktus vagy látszólagos (ahogyan Síklaki István felveti), vagy sem – mindenesetre például a társas világ Sperber-féle „újra-konceptualizására” való törekvésben megjelenik.

Ezzel a helyzettel a kommunikációkutatásnak mindenképpen szembe kell néznie (és így ennek a disszertációnak is), még abban az esetben is, ha – mint itt – nem cél a kritikai helyzetértékelés. A másik kérdés tehát, ami motiválta a jelen munkát, hogy az ebből a valódi vagy látszólagos konfliktusból felmerülő problémák melyek is valójában, és hogyan lehet válaszolni rájuk?

A harmadik kérdés az, hogy ha a kommunikáció feltétele közös tudások megléte vagy valamiféle tudások közössé tétele vagy meglévő közös ismeretek újrendezése, esetleg közösnek vélt tudások státusának a tisztázására irányul vagy ezeket eredményezi, akkor ez a közös tudás, illetve a tudások közössé válása hogyan írható le függetlenül attól, hogy milyen típusú kommunikációról is van szó?

A szerkezet

A könyv első tartalmi egysége, a második fejezet Dan Sperber epidemiológiai elméletének a bemutatására vállalkozik, értelemszerűen csak a gondolatmenet szempontjából relevánsnak tekintett elemeit – vagy legalábbis azok egy részét – kiemelve. Dan Sperber említett epidemiológia programja tekinthető egy kommunikációdinamikai modellnek, amellyel bemutatható, hogy milyen módon zajlik a kommunikáció, és hogy hogyan válnak bizonyos felkészültségek általánosan elterjedtté, egy közösség közös tudásává. Az epidemiológiai program mint a társas-kulturális terület egy lehetséges megközelítése expliciten megfogalmazza, hogy miféle általános elvárásoknak kell egy ilyen vállalkozásnak megfelelnie, milyen módszertani korlátai vannak az elméletalkotásnak.

A harmadik fejezet három gondolatmenetet mutat be.³

³ Ennek célja, hogy kialakítson egy „vitateret” (köszönet Karácsony Andrásnak a kifejezésért), amelyben megmutatkozik, hogy a naturalista ontológiától független magyarázat – szemben Sperber elképzelésével –

Az elsőben a kategoriálisan különböző entitások és jelenségek egységes magyarázatáról, a másodikban az ontológiai purizmus problémáiról, a harmadikban egy olyan évről van szó, amely a szkeptikus állásponttal szembeni lehetséges stratégiát jelöli ki. Mind a háromban az közös, hogy egy Sperberétől eltérő elméletépítési stratégiára alapoznak, vagyis arra, hogy – a sperberi ontológiai purizmusnál – gazdagabb magyarázó keret alighanem alkalmasabb a társas világ sokféleségének a leírására. Ezen belül nagy súlyt helyeznek arra, hogy a reduktív törekvések mennyiben problematikusak.

Miközben a sperberi program ígéretes, módszertani és „ontológiai” követelményei kétségesek. Ezért megvizsgálom ezeket a követelményeket, és javaslatot teszek egy eltérő konceptualizálásra, amely nem arra irányul, hogy kizárja az epidemiológiát, hanem – reményeim szerint – inkább megmutatja annak korlátait. Erre az eltérő konceptualizációra a kommunikáció participációs felfogásának keretében tettem kísérletet. Ezen belül a participációs megközelítés részeként vagy annak keretében a közös és kölcsönös tudások egy leírását adja a negyedik fejezet. A közös és kölcsönös tudásoknak azért van jelentősége, mert ezek alakítják azt a színteret, amelyben a kommunikáció zajlik, amelynek viszont – más mellett – e színtér alakítása a célja. A színteret az ágensek felkészültsége konstituálja, a színtér leírását mindig ágensek felkészültségére hivatkozva lehet megadni. A tudások alkalmi vagy tartósabb összerendezése vagy összerendezettség – színterek – olyan entitásokat eredményez, amelyek leírására az epidemiológiai keret nem elégséges. Ennek részleges kifejtésére az utolsó rész bemutatja a kommunikációs színtér egy lehetséges leírását.

nem csupán járulékos, kiegészítője a tudományosnak tekintett naturalizáló magyarázat mellett, hanem bizonyos jelenségek megértését egyáltalában lehetővé tevő hozzáállásról van szó.